

5. Krize neoklasické ekonomie

Obsahově se vztahuje ke kapitole 10.5. základní učebnice

Dvacátá léta minulého století znamenala významný mezník ve vývoji ekonomické teorie, kterým byl poznamenán celý další průběh dvacátého století. Rozsáhlé diskuse se týkaly dvou zdánlivě odtažitých problémů, ale vývoj ukázal, že se jednalo o hledání odpovědi na jeden základní ekonomický problém, i když cesty k němu vedly přes různé souvislosti.

Dvacátá léta především znamenala počátek hluboké krize neoklasické ekonomie, se kterou byla nastolena otázka efektivnosti fungování reálných trhů, ale rovněž diskuse v sovětském Rusku o podmínkách fungování (a efektivnosti) sovětské ekonomiky. Výsledkem bylo hned několik významných impulsů do dalšího vývoje ekonomické teorie. Především hledání odpovědi souvisejících s aplikací neoklasické analýzy trhu na nové podmínky heterogenní struktury trhů a odvětví počátku 20. století. Této otázce se budeme věnovat v tomto bloku.

Další vyústění z diskusí 20. let však byl i nástup nové makroekonomie nabízející odpovědi na otázky role státu v ekonomice 20. století a rovněž postupné konstituování liberální ekonomie, reagující na silné intervencionistické tendence a podceňování autoregulačních schopností trhu.

5.1 Charakter konkurence podle F. Knighta

Americký ekonom **Frank Knight (1895 – 1972)** byl žákem J. B. Clarka. Jeho kniha „**Riziko, nejistota a zisk**“ znamenala přínos v teorii podnikatelského zisku. Ekonomie chápala zisk jako:

- náklad (spojený s čekáním nebo rizikem)
- rentu (výsledek existence monopolu)

Takový zisk ve stavu rovnováhy a na konkurenčním trhu neexistuje (cena obsahuje pouze úrok).

Knight ukázal, že podnikatelský zisk může vzniknout v kterékoliv situaci a jeho příčinou je nejistota. Vyšel z rozlišení (podle von Thüнена) mezi

- **rizikem** – situace, která může nastat s určitou objektivně měřitelnou pravděpodobností
- **nejistotou** – nemůže být charakterizována pravděpodobností.

Podnikání je proces v čase. Podnikatel nakupuje výrobní faktory dnes, ale vyprodukované statky bude prodávat v budoucnu. Nemůže se vyhnout nejistotě, nezná budoucí ceny. Vychází z odhadu, který se nemusí vyplnit. **Budoucí cena závisí na řadě nepředvídatelných okolností** (změny preferencí spotřebitelů, vstup či odchod konkurentů atd.)

Vzhledem k odhadu ceny nakupuje výrobní faktory za ceny odpovídající jejich hodnotě mezních produktů. Přitom zná fyzické mezní produkty, ale jejich hodnoty kalkuluje na základě odhadovaných budoucích cen statků. Pak jsou možnosti:

- odhad se naplní – žádný zisk. Cena pokryje náklady
- cena je vyšší než odhadovaná, docílí zisk. Je to zisk v podobě důsledku nepředvídaných příznivých okolností.
- v opačném případě je postižen ztrátou.

Tyto zisky nemají charakter ani nákladu ani renty. Mohou vzniknout v libovolné tržní situaci.

Knight se však také pokusil odpovědět na otázku, co rozumí ekonomové konkurenčním trhem, který zaujímá místo klíčového předpokladu ve výkladu trhů od vzniku klasické politické ekonomie. Ekonomie zpravidla rozlišovala dvě situace na trhu:

a) konkurenci – jejímž výsledkem byla efektivní alokace zdrojů

b) monopol, který byl chápán jako negace konkurence, která byla likvidována diktátem monopolu. Knight dospěl k několika standardním předpokladům, které musely být splněny, aby trh byl chápán jako konkurenční:

1. *osoby, tržní subjekty mohou jednat svobodně*
2. *všichni jsou stejně způsobilí svými kvalitami*
3. *všichni jednají vždy rozumně a účelně, znají důsledky svého činu předem*
4. *nikdo nemá zvýhodněný přístup k tomu, co potřebuje ke svému podnikání*
5. *nikdo nemá zvýhodněný přístup na trh*
6. *produkce je schopna bez obtíží okamžitě reagovat na tržní situaci*
7. *na straně nabídky i poptávky mají jednající osoby dokonalé tržní informace.*

Sumarizace podmínek vedle k poznání, že od uvedených předpokladů se reálné trhy vzdalují, že reálné trhy se svým uspořádáním vymykají zavedenému pohledu. Nejsou ani konkurenční, ale nejsou ani diktátem jediného výrobce. Tím vstoupila do terminologie nutnost odlišit prostředí“

- dokonalé konkurence (absence jakýchkoliv výhod na straně jednoho nebo některých subjektů)
  - nedokonalé konkurence, kde na reálných trzích dochází k prolínání konkurence a monopolu.
- Neadekvátní předpoklady pak vedly ke zpochybnění závěrů o efektivnosti trhů, ke kterým dospěla neoklasická ekonomie. Krize byla podmíněna i dalšími vlivy:
- především se stalo významným to, že v hospodářství rostla intenzita makroekonomických problémům, jako např. vývojové tendence v cyklických oscilacích výkonu – perioda cyklu se zkracovala, naopak amplituda odchylky se zvyšovala.
  - Závažné změny provázely vývoj peněžního sektoru. Po první světové válce již nebyl obnoven čistý zlatý standard (standard zlaté mince, založený na směnitelnosti bankovek za zlato, volném pohybu zlata přes hranice a volné ražbě zlatých mincí).

Objektivně vznikala potřeba přehodnocení neoklasické ekonomie a v průběhu dvacátých let se postupně formovala východiska pro tři klíčové směry:

1. pokus aplikovat neoklasický přístup na nedokonalé konkurenční trhy.
2. snaha rozpracovat novou makroekonomii zdůvodňující nutnost státní intervence do hospodářství
3. renesance liberalismu v ekonomické teorii, která se rozvíjela pod vlivem rostoucích tendencí k regulaci hospodářství státem v tržních soustavách, ale rovněž pod vlivem vývoje v Rusku.

5.2 Teorie nedokonalé konkurence

Zpochybnění předpokladu konkurenčních trhů v tradičním smyslu je spojováno se statí italského ekonoma P. Sraffy, která byla publikována v roce 1926. Tím byla současně nastolena řada otázek, které musely být zodpovězeny:

utváří se rovnováha na trzích, které nesplňují předpoklad o konkurenci?

pokud se utváří, jaké jsou parametry této rovnováhy?

existuje a jaké podmínky musí splňovat rovnováha jednotlivého výrobce?

Na uvedené otázky se snažil odpovědět první z proudů, který se zformoval v průběhu diskuse zahájené ve dvacátých letech – tzv. teorie nedokonalé a monopolistické konkurence. Vyústěním diskuse však byly tři proudy:

- **teorie nedokonalé konkurence**, usilující o odpověď na otázku rovnováhy na reálných trzích
- **makroekonomie J. M. Keynesa**, která se stala teoretickým zdůvodněním nutnosti a forem státní intervence do hospodářství
- **renesance liberalismu v ekonomickém myšlení**, ke které došlo zejména pod vlivem kolektivistických idejí a jejich praktické realizace v hospodářské politice.

Vznik teorií nedokonalé konkurence je spojován s dvěma autory, kteří nezávisle na sobě odpověděli na všechny základní výše uvedené otázky:

Joan Robinsonová: 1903 - 1983

Edward H. Chamberlin: 1899 - 1971

Přístup obou autorů je velmi blízký a obsahuje tyto hlavní společné znaky:

řeší problém rovnováhy v tržním prostředí na přechodu mezi monopolem a konkurencí, tedy trhy, na nichž se prolíná monopol a konkurence

soustřeďují se na zkoumání individuální rovnováhy výrobce (firmy)

důraz kladou na vlivy monopolu (monopolních sil) v oblasti cenové tvorby

za hlavní cenotvorný faktor považují shodně maximalizaci zisku.

Odlišují se v tom, kde je vidí zdroj monopolu, jehož vlivy zkoumají v prostředí nedokonalé konkurence. Robinsonová chápe monopol spíše jako kolektivní monopol podnikatelů v jednotlivých oborech, který brání dalšímu ve volném vstupu. Pro Chamberlina se může stát částečným monopolistou každý konkurent díky diferenciaci produktu.

Východiskem Robinsonové je charakteristika nedokonalé konkurence, kterou vymezuje dvěma znaky:

1. na straně nabídky omezený počet producentů - k hlavním důvodům patří např.:

- potřebné minimum investičních prostředků,
- nezbytnost disponování určitými znalostmi atd.

Důsledkem je, že každý zájemce nemůže kdykoliv zavést výrobu v daném oboru.

2. na straně poptávky diferencovaná reakce kupujících na stejné cenové podmínky různých producentů.

Na rozdíl od neoklasického výkladu zdůrazňuje, že kupující nepřihlíží pouze k ceně, ale v úvahu bere i jiné faktory, např.:

- náklady spojené s jeho dopravou,
- podmínky úvěru
- kvalitu obsluhy
- pověst firmy, atd.

Projevem nedokonalosti konkurence je klesající křivka poptávky po produkci individuálního producenta, která vyjadřuje skutečnost, že podíl producenta na celkové nabídce je takový, že může realizovat zvýšenou produkci pouze za nižší cenu. Totéž platí pochopitelně pro monopol.

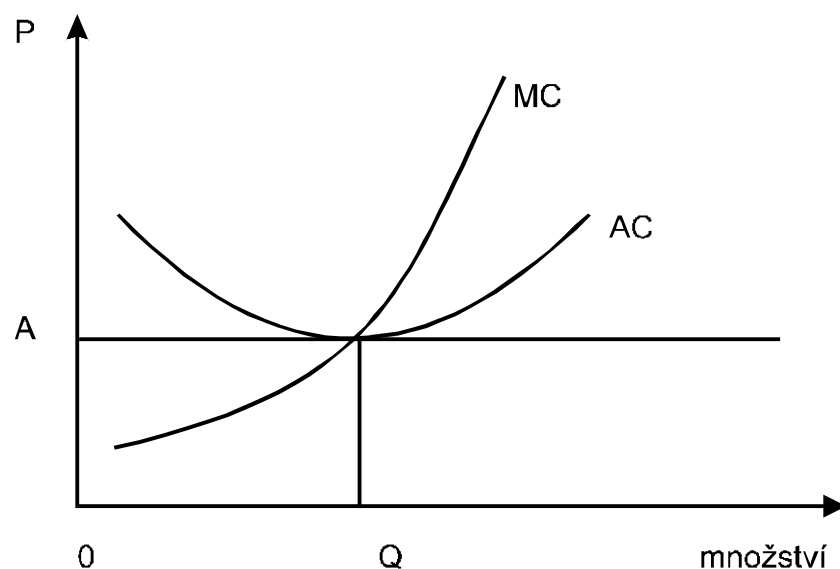
Definici nedokonalé konkurence je dáno i chápání konkurence dokonalé:

1. značný počet producentů tzn. tolik, že produkce jednotlivého představuje zanedbatelnou část celkové nabídky produkce.

2. identita producentů, která znamená, že zákazník nemá důvod k upřednostňování jednoho před druhým. Tedy stejná kvalita i pověst, stejné jednání se zákazníkem, stejné podmínky poskytnutí úvěru atd.

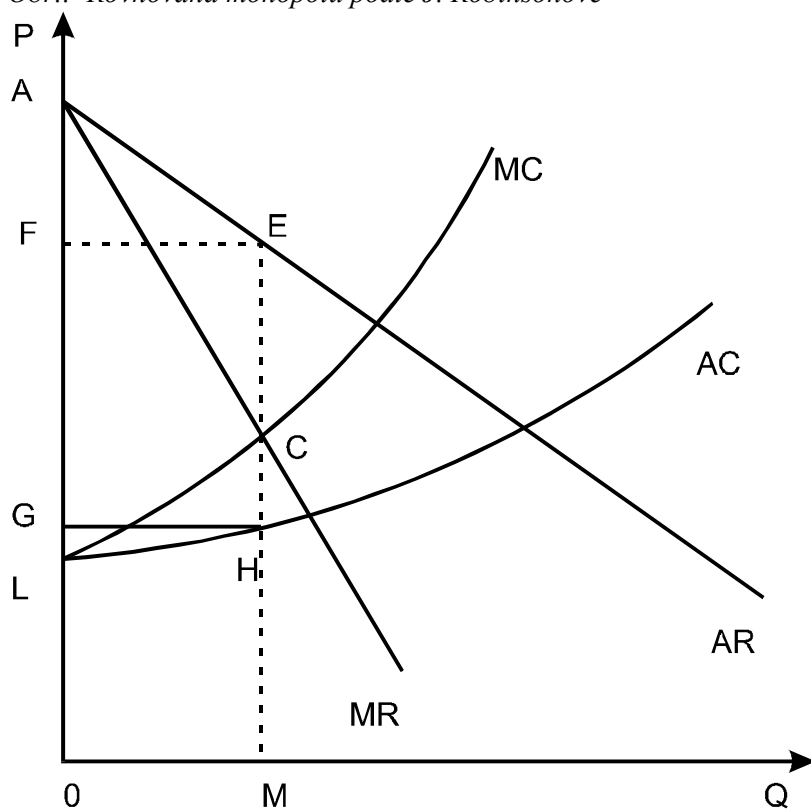
Projevem dokonalosti je křivka poptávky rovnoběžná s osou množství.

Obr.: Rovnováha firmy na trhu dokonalé konkurence

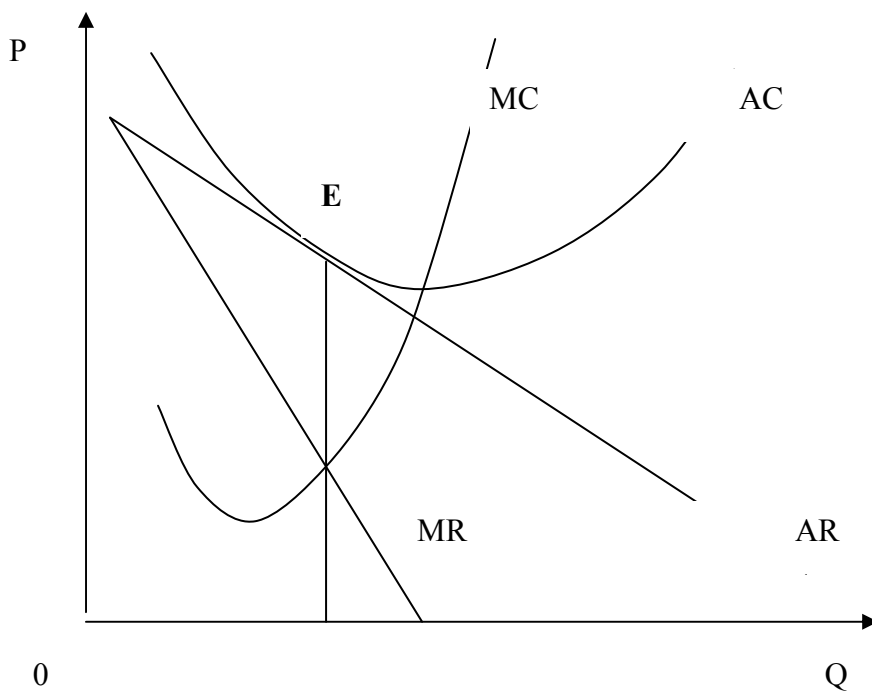

Obr.: Rovnováha monopolu podle J. Robinsonové

Obr.: Rovnováha firmy v podmínkách nedokonalé konkurence podle J. Robinsonové

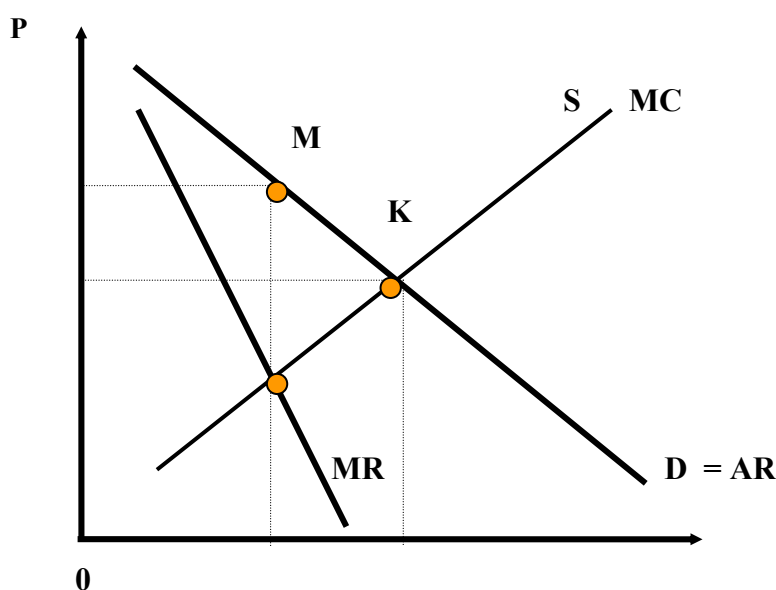

K ekonomickým názorům E. H. Chamberlina je vhodné doplnit a zdůraznit dvě okolnosti. Mnohokrát zdůrazňoval, že podává výklad všeobecné teorie hodnoty.

- V této souvislosti je plně akceptovatelné jeho zdůraznění skutečnosti, že tržní ceny monopolů vykazují tendenci odchýlení od průměrných nákladů, což byla hladina, se kterou ekonomové hodnotu spojovali.
- V jeho všeobecné teorii je tedy hodnota výslednicí vztahu mezi nabídkou a poptávkou a průměrné náklady představují minimální úroveň hodnoty.

Tuto souvislost zdůraznil i v jednom ze svých grafických řešení, kterými všechny tržní situace sdužil do jediného, byť zjednodušeného vyjádření.

Obr.: Souvislost mezi rovnáhou dokonalé konkurence a rovnáhou v podmínkách monopolu:

Graf je možno interpretovat: čím výrazněji je intenzita konkurence narušována rostoucími monopolními vlivy, tím více se bod rovnáhy posouvá po křivce poptávky doprava nahoru, od bodu K směrem k bodu M.

Budeme-li akceptovat upozornění Robinsonové, pak s příslušnými omezeními platí, že monopolní vlivy způsobují nedokonalosti konkurenčního prostředí, jejichž důsledkem je tendence:

- k omezování nabízeného množství
- k růstu tržních cen.

Trhy produkují alokační a výrobní neefektivnost

Graf je možno interpretovat v podobě zobecňujícího závěru: čím výrazněji je intenzita konkurence narušována rostoucími monopolními vlivy, tím více se bod rovnáhy posouvá po křivce poptávky doprava nahoru, od bodu K směrem k bodu M.

Budeme-li akceptovat upozornění Robinsonové, pak s příslušnými omezeními platí, že monopolní vlivy způsobují nedokonalosti konkurenčního prostředí, jejichž důsledkem je tendence k omezování nabízeného množství a růstu tržních cen.

